

Mesterværker på SMK – Efterår 2024

1 Cornelius Norbertus Gijsbrechts

Cornelis Gijsbrechts, før 1659- efter 1675, flamsk-hollandsk maler, muligvis født i Antwerpen, virksom i Holland, Tyskland, Sverige og Danmark. Cornelis Gijsbrechts var stillebenmaler med speciale i vanitas-stilleben og i illusionistiske *trompe l'oeil*-billeder, og inden for denne genre fremstår han som en af sin tids betydeligste kunstnere.

1668-72 arbejdede han i København som hofmaler, og de ca. 20 arbejder, som i dag findes på Statens Museum for Kunst, stammer alle fra Kunstkammeret, bl.a. *Bagsiden af et indrammet maleri*, fra ca. 1670.

Han arbejdede først for Frederik 3. (konge fra 1648-1670), og dernæst for sønnen Christian 5. (konge fra 1670-1699).

Frederik 3. kendt som et tavst og indelukket menneske, der interesserede sig for teologi, naturvidenskab og historie. Grundlagde Det Kgl Bibliotek, Det Kgl Kunstkammer, Den Kgl Livgarde, Indførte Enevælde i 1660.

Christian 5. var den første danske konge, der ved sin tiltræden var enevældskonge. Han skulle salves, og til denne anledning blev der udarbejdet et særligt ceremoniel og kostbare kronregalier. Tronstol af narhvalstand (Rosenborg Slot) Han

forsøgte forgæves at generobre Skåne, Halland og Blekinge, som var blevet annekteret af Sverige i hans fars tid. Havde held med Trekantshandlen. Død 25 august 1699 på Københavns Slot efter et jagtuheld i Jægersborg Dyrehave (anlagt af majestæten selv).

Kunstkammeret, *Det Kongelige Kunstkammer*, den kongelige museumssamling, grundlagt ca. 1650 af Frederik 3. og opstillet på Københavns Slot. Ca. 1680 blev den flyttet til den nyopførte Kunstkammerbygning, hvor den forblev til 1824.

Kunstkammeret var en del af de europæiske renæssancefyrsters magtdemonstration. Der var tale om samlinger, som i miniformat skulle give et billede af Universet, et mikrokosmos. Kunstkammerene indeholdt mønter og medaljer, malerier og skulpturer, kunsthåndværk, antikker samt levn, ofte religiøse, fra den europæiske middelalder.

Våben, videnskabelige instrumenter og opfindelser var også væsentlige elementer i et kunstkammer, ligesom etnografica, dvs. genstande fra Afrika, Asien og Amerika, afspejlede opdagelserne og det nye verdensbillede.

Hertil kom naturalier, alle hånd af naturen skabte produkter, hvoraf størsteparten stammede fra Museum Wormianum.

Kunstkammeret blev opløst i 1820'erne og indholdet fordelt på de nyoprettede kunst-, kultur- og naturhistoriske museer. Malerisamlingen blev ophængt på Christiansborg Slot og åbnet 1827; den overgik efter slottets brand i 1884 til Statens Museum for Kunst. Der er ca. 2600 værker i maleri og skulptursamlingen. I Kobberstiksamlingen findes

Mesterværker på SMK – Efterår 2024

1 Cornelius Norbertus Gijsbrechts

En del af de kulturhistoriske samlinger, antikker, etnografica, kunsthåndværk og middelalderlige genstande, dannede *Det Kongelige Kunstmuseum* i Dronningens Tværgade (1825-67). Etnografica og middelalder- og renæssancesamlingen blev siden udskilt. I 1867 blev samlingen fordelt, i hovedsagen mellem Rosenborg Slot og Museet for Nordiske Oldsager (se Nationalmuseet).

De vigtigste kilder til Kunstammerets indhold er syv håndskrevne inventarier fra årene 1674-1827 samt et trykt katalog, *Museum Regium* (to udg., 1696 og 1710).

Kunstammerbygningen mellem Proviangården og Tøjhuset på Slotsholmen i København blev opført 1665-73 for Frederik 3. efter tegninger af kongelig bygmester Albert Mathiesen (d. 1668). Den grå bygning rummede øverst kongens kunstkammer, derunder hans bibliotek, indrettet af Thomas Walgensteen, og nederst kanoner fra Tøjhuset. Bygningen blev udvidet 1781-85; i 1906 blev den overtaget af Rigsarkivet.

Barokken (betyder en ujævn eller uperfekt perle) er en vestlig kulturperiode, som begyndte i begyndelsen af 1600 i Rom. Barokken opstod i forlængelse af modreformationen som en arkitektonisk stil, der skulle demonstrere den katolske kirkes magt. Den er kendetegnet ved drama og storhed i skulpturer, malerier, litteratur, dans og musik.

Barokkens popularitet blev støttet af den Romersk katolske kirke, som besluttede, at kunsten skulle vise religiøse temaer med inddragelse af stærke følelser. Adelen og aristokratiet brugte også barok arkitekturen og malerkunstens dramatiske stil til at imponere gæster og vise overvældende magt. Barokke paladser er bygget omkring en indgang med pladser, store trapper og modtagelsesrum af stigende rigdom.

Kunstnerne brugte skeletter, dødningehoveder (vanitasmotivet) og timeglas. Alt dette for at vise at livet er kort og overfladisk. Især vanitasmotivet dominerede i barokkens malerkunst og litteratur.

Vanitas er en allegorisk billedtype, især inden for stilleben, der henviser til livets forkrænkelighed. *Vanitas* kommer af latin *vanitas* 'forfængelighed', af *vanus* 'tom'.

Almindeligt anvendte symboler er skrøbelige, let forgængelige eller flygtige ting som glas, porcelæn, nautiluspokaler, nødder, blomster, frugt, fisk, en udbrændende kærte, et ur eller sæbebobler.

Symbolerne kan hentyde til *vita voluptaria* (opulente opstillinger af kostbare genstande), *vita activa* (magtsymboler som krone, scepter, tiara eller bispehue, rustninger og våben) eller *vita contemplativa* (kranium, bøger, breve).

Stilleben, *nature morte*, billede af opstillede genstande. Stilleben kendes siden antikken. I senmiddelalderen ses opstillinger af fx blomster, frugter, glasvaser m.m. med symbolsk betydning som del af større kompositioner, både religiøse og verdslige.

Stilleben af tysk, af nederlandsk stilleven, af engelsk still-life, egentlig 'stille, dvs. ubevægeligt liv'. Selvstændige stillebenbilleder dukkede op i 1500-tallet og blev særlig udbredt i 1600-tallets franske og især hollandske malerkunst.

Pieter Claesz og Willem Claesz Heda blev kendt for måltidsbilleder, Willem Kalf for opstillinger med kostbare genstande og halvt skrællede frugter, Cornelis Gijsbrechts for trompe l'œil-billeder.

Mesterværker på SMK – Efterår 2024
1 Cornelius Norbertus Gijsbrechts

Flere stilleben symboliserer forgængelighed. I 1700-tallet var J.-B.S. Chardin en af genrens mest fremtrædende repræsentanter; senere har Paul Cézanne og kubisterne, Giorgio Morandi og mange andre, i Danmark fx Vilhelm Lundstrøm og Niels Strøbek, dyrket stilleben som udgangspunkt for eksperimenter med form, farve og udtryk.

Værker

Trompe l'oeil. Bagsiden af et indrammet maleri

Med fraværet af den ramme, der normalt udgør den hævdvundne

arkitektoniske overgang mellem betragterens virkelighed og den malede billedverden, er den flamske maler Gijsbrechts' værk på vej ud over maleriets gængse virkefelt og ind i teaterkulissens illusionistiske domæne. Øjenbedraget er der. Set på lang afstand snydes man virkelig til at tro, at maleren har stillet et maleri fra sig på gulvet med bagsiden udad.

Bagsiden er blevet forside. Gijsbrechts griber dermed fat i en grundlæggende diskussion om maleriets væsen og mål, som foregik i 1600-tallets kunstteoretiske litteratur. Det højeste mål for en maler var at bevæge sit publikum for derigennem at behage og belære. Hvis en maler gennem sit maleri kunne formå at trække betragteren igennem to modstridende følelser på én gang, havde han nået sin mission. Først tror man sig foran bagsiden af et maleri, så indser man at være blevet snydt, derpå morer man sig over bedraget, samtidig med at man opfyldes af beundring for malerens store dygtighed. Gennem den fuldendte illusionisme nåede Gijsbrechts bestemt det højeste mål for maleriet.

Vi står over for et af verdens få kunstværker med hele to bagsider. Det, der så ud til at være bagsiden af et indrammet maleri, er i virkeligheden en forside. Bedragets eneste virkemiddel er slagskyggerne, de skygger, bagsiden af prydrammen kaster på blind rammen, de skygger, blindrammen kaster på bagsiden af lærredet, og de slagskygger, den lille seddel og sømmene kaster. For at øjenbedraget skal virke optimalt, skal maleriet placeres i overensstemmelse med det lysindfald, der er i det konkrete rum, som maleriet udstilles i.

Med sin evne til at overraske og snyde beskueren, var værket selvskrevet som kunstkammergenstand. Et søsterværk, som forestiller et staffeli med et stilleben på hylden og bagsiden af et maleri ved foden, alt sammen udskåret efter de malede genstandes kontur, er beskrevet i Det Kongelige Danske Kunstkammers første inventarium. Det er dateret 1674 og ordene er: "En frugtstøche med Contrafejers instrumenter maalt paa Perspectiv." Dengang var kunstammeret endnu på Københavns Slot, men da enevoldskongen nogle år senere indrettede kunstammeret i en nyopført bygning, det nuværende rigsarkiv, blev staffeliet og formentlig også Bagsiden af et indrammet maleri del af forstuens udsmykning.

Trompe l'oeil-staffeli med frugtstykke. Udskåret i træ

Mesterværker på SMK – Efterår 2024
1 Cornelius Norbertus Gijsbrechts

Betegnet på billedet, der er stukket ned ved malerstokken: Monsieur/Mons Cornelius Gysbrechts/Conterveijer v. Ihr Königlmaytt v. Dennemarken/ggl. In/Coppenh...

Trompe l'oeil. Skab fra kunstnerens atelier

Vibeke Woldby har identificeret tæppet som ses ophængt t.h. i billedet med et hollandsk bordtæppe fra det 17. århundrede der findes bevaret på Frederiksborg Slot, se: "Hollandske Blomstertæpper, 1969, forteg. 11, afg. fig. 16. Fot. eft. Maleri af David Teniers tilhører Ledreborg, i komparativt materiale. Jfr. dette med genrebilledet gengivet på KMSsp812

Gijsbrechts har i dette monumentale trompe l'oeil-maleri lavet en allegori over malerkunsten. Et vældigt meta-maleri, der handler om maleriet

som metier, som håndværk, som akademisk disciplin, som handelsvare — og som en kunst, der kan skabe forunderlige illusionsvirkninger. I et fladt træskab har han lavet en opstilling af de remedier og produkter, som knytter sig til alle stadier af et maleris tilblivelse: Farve, pensler, olie, skitser, palet, malerpind, et endnu uberørt lærred, der vender bagsiden ud mod betragteren, et teleskop og andre redskaber, herunder kridtpibe og tobaksdåse. Som eksempler på fagets formåen har kunstneren afbildet eksempler på de forskellige genrer som nature morte, blomstermaleri, portræt, anekdotisk genremaleri (en senere tilføjelse) og mytologisk landskab eller historiemaleri. De sidste står lidt i baggrunden af de andre værker i kassen — måske som en hentydning til at de ikke hørte til Gijsbrechts' foretrukne genrer: Som trompe l'oeil-maler svævede han over vandene og lavede maleri om maleri.

Det mest iøjnefaldende, og malerisk set mest udfordrende, blandt alle tingene på lærredet er dog det tæppe, som hænger ned over skabet. Tæppet fungerer som malerisk rekvisit på linje med de andre i billedet, men også som en påmindelse om selve illusionsnummeret, en demonstration på malerens tekniske og kunstneriske overlegenhed. Det hænger helt fremme i maleriets forgrund, næsten parallelt med billedplanet. Med sin maleriske gengivelse af mønstret, vævningen og de delikate folder i tæppet har Gijsbrechts vist at han kan narre øjet.

Mesterværker på SMK – Efterår 2024
1 Cornelius Norbertus Gijsbrechts

[Betegnet på seddel på hylden:] Monsieur/Mons Cornelius Gijsbrechts/Contervijer v. Ihr Königl/Mayt von
Dannemarck/Coppenhagen

Hængte i Prins Henriks arbejdsværelse.

Et kunstkammerskab med elfenbenskrus og andre kunstkammergenstande

Dette kunstværk er en skabslåge, der kan åbnes i virkeligheden! Efter al sandsynlighed blev lågen skabt til det såkaldte Grønne Kabinet på Rosenborg Slot, hvor det var indfældet i et panel eller en væg.

Det Grønne Kabinet rummede Frederik 3.s samling af kostbare kunstgenstande, som f.eks. det elfenbenskrus, man kan skimte gennem den blyindfattede rude på forsiden af skabslågen. Bagsiden viser kun den blyindfattede rude med indstukne breve, avisnotitser, fjerpen og pennekniv. Elfenbenskruset og de

andre kostbarheder, som man skimter bag forsidens rude, er ikke malet med på bagsiden, fordi det netop var de genstande, man så, når skabslågen blev åbnet.

Den flamske maler Cornelius Gijsbrechts' maleri ligner ved første øjekast sin pendant KMS3075. Forskellen er, at lågen kan åbnes – i virkeligheden. Denne gang står vi ikke overfor et øjenbedrag ligesom i de øvrige "trompe l'oeil-malerier" (fransk: malerier, der snyder øjet) af den flamske kunstner. Skabet i virkeligheden Når man drejede nøglen rundt og åbnede lågen, så man ind i et skab, hvor elfenbenskruset og rytterstatuetten i guld stod opstillet – i virkeligheden. Motivet På lågens inderside ser man glasrudens bagside med sedler og indstukne breve. Elfenbenskruset, og måske også rytterstatuetten, var udført af den tyske kunstner og elfenbensskærer, Joachim Henne. I SMKs samling findes en lignende rytterstatuette samt statuetter skåret af Henne og andre kunstnere fra tiden.